

הארץ

תרבות וספרות

האמנם נהפכנו מעם סגולה לעם של נחשלים?

המשכילים היהודים במזרח-אירופה של סוף המאה ה-19 התקשו להסביר לקהל קוראיהם כיצד אין בקרב הממציאים הגדולים של זמננו אף לא יהודי אחד

יעקב שביט

23 במאי 2023

התראות במייל

עוד בהיותו בחור ישיבה החל יהודה לייב קצנלסון (1846-1917), לימים רופא וסופר בשם העט בוקי בן יגלי, להתעניין במדעים. כשנפל לידיו ספרו של ח"י סלונימסקי "כוכבא דשביט" הוא למד ממנו, להפתעתו הרבה, שניוטון, למרות שמו ("הרי יצחק [אייזיק] הוא שם יהודי), אינו יהודי. בהמשך למד עוד שלא רק שיהודים אינם עוסקים במדעים גם אין להם חלק בהמצאות הטכנולוגיות הרבות המשנות סדרי עולם שרווחו באותן שנים. "בעוד שיהודים מייגעים את מוחם בפרשנות של כתבי הקודש", כתב, "המציאו הגויים, מטומטמי המוח, את מכונת הקיטור ואת מכונת הטלגרף, שכל יושבי תבל וגם אנחנו היהודים משתמשים בהן [...] האומנם נהפכנו מעם סגולה לעם של נחשלים?"

כשפירסם פייבל גולדשטוף (1829-1878), משכיל יהודי רדיקלי, עיתונאי וסופר מקרקוב, את הספר "קורות העולם: מקיף סיפורים מראש ימות עולם עד ימי עיתותינו אלה" (1858, 1860), הוא מצא את עצמו נרדף. אמנם הכרך זכה ל"הסכמות" של ארבעה מרבני קרקוב אבל החסידים מצאו בו "אפיקורסות

גדולה" וב"קלוז" אחד אף דנו את הספר לשריפה, לא רק משום שתיאר בו את הנצרות אלא גם משום שתיאר את התרבות כתופעה מתפתחת ומשתנה.

בעיתון "המגיד" מ-1863.1.22 ענה גולדשטוף למחרפיו ותיאר אותם כ"בני בלי שם בעיר מולדתי" ש"פערו עלי פיהם". הוא טען שאם נתן אלוהים לאדם ראשון "חוכמה ודעת בכל מלאכה וכל חרושת המעשה", כפי שקובע המדרש, למה אדם וחיה תפרו להם עלי התאנה ולא לבשו בגדי משי? ומדוע אלוהים לא הורה איך לבנות את "המכונה להניע בכל הקיטור עגלות עמוסות רבות ולרוץ עמם חיש קל על מסילת הברזל?" כל זה, הסביר, מפני שהתרבות החומרית מתקדמת בשלבים, "וגם אנחנו לא באנו אל המטרה כאשר יעיד הניסיון כי תרבינה ותעלינה הידיעות והמלאכות יום יום וחדשות לבקרים".

דוד הלוי הורביץ (1858-1914), מחבר ספרי לימוד ומילונים, תירץ את הקושי הדתי הזה בספרו "כוורת דב"ש" (ורשה, 1888) באופן הבא: אדון כל העולמים פתח בחסדו הגדול אוצרות חוכמה וגם "ילדה לנו ילדי שעשועים: הטלפון, הפונוגרף והטלגרף". ומשה לוין, סוחר מוורשה, פתר את הבעיה בספרו מ-1887 "תולדות ההמצאות החדשות" (1887) כך: "אלוהים ברא את כוחות הטבע ויסודיה, ולהאדם נתן בינה ודעת להרכיבם לפי דעתו ושכלו, לברוא מהם בריאה חדשה".

איך להסביר שאין אף יהודי אחד בקרב הממציאים הגדולים בתחום המדע דוגמת ג'יימס ואט, רוברט פולטון, סמואל מורס, ואדיסון, "הגאון הגדול אבי הממציאים במאה התשע עשרה הראוי להכרת תודה מכל הברואים בצלם"? מה שנותר לפופוליזטורים היהודים של המדע לעשות הוא להמציא לקוראים

היהודים מידע עדכני על החידושים הטכנולוגיים, להתפעל מהם ולהסביר איך המצאות האלה פועלות.

ב-1858 מתאר סלונימסקי, ראשון הפופוליזטורים היהודים בני המחצית השנייה של המאה ה-19, בספרו "אות זיכרון" תמונה רחבה של "ההמצאות החדשות הנודעות לנו כיום". בין היתר הוא מונה את הקיטור, מסילות הברזל, הטלגרף, הטלפון והמיקרופון, ותוהה מה עוד יגלו בני האדם בדורות הבאים, מהו "הגבול אשר עמד עליו שכל האנושי מאז, כבר חלף הלך ונעתק הלאה מדור אל דור, אין גבול לשכל האנושי תמיד, אבל יש לו תכלית". ומשכיל נוסף, יצחק אטקין, כתב בהתפעלות ב"הצפירה" בפברואר 1878 על המצאת הפונוגרף על ידי אדיסון במלים הבאות: "המצאות חדשות ונפלאות הולכות ומתחדשות במרוצה נפלאה אשה אחרי רעותה בימים האחרונים! חדשות ונצורות לא שיערום חכמי ימי קדם, ואשר לשמען יתרוצצו רגשי תימהון בקרב לב האדם. עודנו עומדים משתאים ומשתוממים, ועיננו לא תשבע עוד לראות נפלאות עלילותיו, והנה עוד הפעם תצלינה אוזנינו מקול הבשורה הנעימה ע"ד [על דבר] ההמצאה החדשה המפליאה עין כל רואה, ואשר לעומתה ייחשב כלי הטעלעפען עם כל נפלאותיו ככלי משחק הילדים".

שנה אחר־כך, במארס 1879, בעקבות המצאת הסטטוסקופ, כתב אליעזר בן יהודה ב"הצבי": "ההגדות היותר נפלאות מדורות קודמים הולכים ומתקיימים בימינו; החלומות אשר חלמו לפנים בעלי הזיה, מתלבשות עתה בגוף והם עומדים לפנינו בצביונם. כמעט בכל יום נשמע על אודות איזו המצאה חדשה, אשר הדמיון היותר חזק לא היה יכול לשער לו לפנים כי דבר כזה יוכל להיות במציאות. פוטוגרף, תלגרף, תלפון, קינטוגרף, קרני אור רנטגן וכו' וכו'!" ודוד הורביץ סיפר כי "בדור הפלאים הזה אשר רוח האדם יתגאה ויתרומם בקרבו

לעשות גדולות ונפלאות, גבר עלה על לב איזה אנשים להכין מכונות המחזה אשר על ידם יוכל האיש היושב בביתו לראות את כל החזיונות והנפלאות אשר יראו בבתי המשחק (או לראות את רעהו הנדבר בו על-ידי הטעלעפאן)". אבל, הוסיף אזהרה, לא נוכל להחליט אם הוגי הרעיון יוכלו לממש אותו אי-פעם, ובכל מקרה "נפשנו יודעת מאד כי עוד מים רבים יעברו טרם יפיקו חפץ לבבם זה".

וכך סיכם בדצמבר 1899 העיתון "הצפירה" את הישגי המאה ה-19: "אם נוסע הנך בעגלת קיטור או עגלת חשמל, ואם תעבור מים רבים באניית קיטור, ובהשקיף על המאורות הגדולים והקטנים, מאורות חשמל אשר יאירו הלילה בחוצות הערים הגדולות [...] ובהתייצבך בחדר משכבך על יד התילפון [טלפון] והחלפת דברים עם רעך היושב בעיר אחרת, כאשר תביט בעזרת קווי האור הגנוז [רנטגן] וראית את שלד עצמותיך בלי בשר וגידיים, וכאשר תשמע את קולך מדבר אליך מתוך הפונוגרף — וחשבת עם לבבך וידעת, כי לפני מאה שנה היו כל אלה רק כרעיונות וחלומות שווא". ההמצאה של אדיסון "מאפשרת להפיץ ידע בכל מקום ואת מקום המורה יתפוש 'הקול החי של הלומדים [המלומדים] אנשי המדע היותר מפוארים, הדרשנים היותר נעלים', וקולם ישמע לא רק בבתי מדרש הגדולים, העשירים, רבי האוצרות, כי גם בכפרים בערי החושך, בבתי הספר האביונים, בין דלת העם כולם! כולם בלי הבדל יוכלו להשתמש בו וליהנות מן האור, מן קרני החוכמה".

דוד ליטבק, גיבורו של הרצל ב"אלטנוילנד" (1902), אומר שבמאה ה-19 "את הממציאים חשבו למטורפים". ואמנם הרצל רושם ביומנו ביוני 1895 כי לאחר שתקום ההסתדרות הציונית תוקם בה "יחידה להמצאות", וזו "תודיע ללא דיחוי על כל מה שהתרחש, והדברים ייבחנו לצורך יישום". הוא אינו מציין לאיזה המצאות מועילות הוא מכוון, ומן הסתם חשב על המצאות שיועילו להגשמת

רעיון החברה היהודית החדשה. רק המצאה אחת הוא מזכיר במפורש והיא "תחבורת־הקיטור", שתשמש את "הגירתנו החדשה". ב"הגירתנו החדשה" התכוון להגירה לארץ ישראל ולא להגירה ההמונית לארצות הברית, שתי הגירות שלא יכלו לבוא לעולם ולשנות את ההיסטוריה היהודית בלי ההמצאה של ספינת הקיטור.

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

ספרות